

Putters in Stalag X B Sandbostel

In de opmars van de geallieerde legers in Duitsland worden door de nazi's concentratiekampen en buitenkampen ontruimd om de gevangenen niet in handen van hun bevrijders te laten vallen, waardoor zij aan hen geen getuigenis kunnen afleggen van de gruwelijke behandeling en misdaden begaan in de kampen. Zo ook vindt dit plaats in Noord-Duitsland eind maart en begin april 1945 met het concentratiekamp Neuengamme en zijn buitenkampen. Waarvan een deel van de concentratiekampgevangenen (ca. 9500 waaronder 519 Nederlanders) op transportgesteld, om uiteindelijk in het krijgsgevangenenkamp Stalag X B Sandbostel te worden ingesloten. Enkele dagen na de bevrijding van dit kamp op 29 april 1945 komt een oud inwoner van Putten: H.M. van Walt van Praag, in het kamp aan en ontmoet daar een aantal concentratiekampgevangenen die het slachtoffer zijn geworden van de Puttense oktoberrazzia op 1 oktober 1944. *(In de nacht van 30 september 1944 wordt in de directe omgeving van Putten door illegale werkers een aanslag gepleegd op een langsrijdende Duitse legerauto met 4 Wehrmacht militairen. Een gewonde officier wordt meegenomen en hij overlijdt op zondagochtend. De andere inzittenden zien kans te vluchten en slaan alarm. Het gevolg is dat op zondagmorgen, 1 oktober, het dorp Putten om 10.00 uur wordt omsingeld en de gehele mannelijke bevolking samengedreven in de kerk en 110 huizen in brand gestoken. Op maandag 2 oktober worden 659 mannen afgevoerd naar Kamp Amersfoort, en vervolgens 11 oktober gaan 588 naar het Duitse concentratiekamp Neuengamme. De overigen zijn vrijgelaten of ontvlucht tijdens het transport. Na aankomst worden zij na enige tijd te werkgesteld onder erbarmelijke omstandigheden in diverse buitenkampen. Slechts 48 mannen overlevende kampen en keren terug.)*

Kapitein Hendrik Maurits van Walt van Praag¹

“Het einde van de oorlog in Europa was in zicht. Als Nederlands verbindingsofficier, geaccrediteerd bij het Britse 2^e Leger, i.c. bij het 30^e Legerkorps onder commando van luitenant-generaal Sir Brian Horrocks, maakte ik in de tweede helft van april 1945 de veldslag om Bremen mee. Van beide zijden werd hevig gevochten. Van Duitse kant werd hardnekkig tegenstand geboden zowel door legereenheden als door de veelal jeugdige Waffen-SS, doch uiteindelijk moest de stad zich, vooral na een hevig bombardement door de R.A.F., overgeven.

Vanuit Bremen optrekkend in noordoostelijke richting, vernamen wij dat er ook een concentratiekamp zou moeten worden bevrijd. Dit bleek Sandbostel te heten, dat behalve uit een kamp voor krijgsgevangenen ook bestond uit een kamp voor politieke gevangenen. Het was in het laatste kamp, hetwelk na zware gevechten werd ingenomen, dat ik ontdekte dat zich daarin ook Puttenaren als gevangenen bevonden.

Zelf een oud-inwoner van Putten, had ik medio april van mijn legercommandant een paar dagen verlof gekregen om het juist bevrijde Putten, waar ook mijn broer en zijn gezin woonden, te bezoeken. Bij die gelegenheid had ik in het restaurant 't Puttertje contact gehad met de heer Punt, die mij op het hart drukte om tijdens onze opmars in Duitsland zo mogelijk uit te zien naar de verblijfplaats van de in oktober 1944 weggevoerde dorpsgenoten. Ik ervoer het dan ook als een grote schok om te midden van de uitgemergelde gevangenen in Sandbostel een aantal ook mij bekende Puttenaren te ontwaren.

De toestand waarin wij deze gevangenen aantroffen, was erbarmelijk. [...] Wel wil ik wijzen op de opmerkelijke metamorfose welke bij de bevrijders plaats vond tengevolge van het zien van dit kamp. Mochten deze in de strijd geharde militairen voordien geen speciale haatgevoelens jegens de vijand aan de dag hebben gelegd, thans was bij hoog en laag een intense woede en anti-Duitse stemming waarneembaar.

Op korte termijn werd door generaal Horrocks een aantal bevelen aan de lokale autoriteiten uitgevaardigd. Zo werd aan de burgemeesters van de omliggende dorpen opgedragen terstond alle jonge vrouwen beschikbaar te stellen om in het kamp tewerkgesteld te worden ten behoeve van de gevangenen. Dit bestond uit het verschonen, wassen, ontsmetten, het toedienen van voedsel en drank enz. De vrouwen werden in legertrucks afgehaald en naar het kamp gereden.

Voordien waren veel Britse soldaten niet afkerig van omgang met Duitse meisjes niettegenstaande het fraterniseringsverbod. Thans was bij de begeleiders slechts een geladen stemming van afschuw en woede te constateren. Ook maakte ik mee, dat de belangrijkste Duitse autoriteiten verplicht werden de kampen te bezoeken. De alom geuite opmerking na deze rondleidingen was veelal slechts “wir haben es nicht gewusst”. Verder werden in de omgeving boerderijen als het ware “afgeroomd” om de nodige levensmiddelen zoals eieren, boter, kaas en melk, voor de kampslachtoffers te verzamelen en werden uit naburige ziekenhuizen bedden, matrassen en linnengoed gevorderd. In korte tijd werd in Sandbostel door de militaire autoriteiten voor zover mogelijk orde op zaken gesteld, daarin bijgestaan door medici, hospitaalsoldaten en verpleegsters.

Ikzelf had aan enkele Puttenaren verzocht een lijst samen te stellen van de namen van lotgenoten, van wie met zekerheid kon worden aangenomen dat zij overleden waren. Van mijn commandant kreeg ik verlof om vanuit Nederland te proberen de Puttenaren als speciale groep te doen repatriëren. Met bovenbedoelde dodenlijst begaf ik mij eerst naar Putten, alwaar ik deze op het gemeentehuis aanbood. De lijst werd later in de kerk voorgelezen. (10 mei

1945. PD) Na deze treurige taak te hebben volbracht reisde ik - in die tijd per militaire jeep - naar Breda, waar ik met het hoofd van de Medische Dienst van het Militair Gezag, generaal Daubanton, de mogelijkheden besprak van de repatriëring van de groep Puttenaren. Met diens instemming begaf ik mij naar het Academisch Ziekenhuis te Groningen, van waaruit het transport van Sandbostel naar Nederland zou worden georganiseerd. Teruggekeerd in Sandbostel vernam ik het tragische nieuws, dat er inmiddels tyfus was uitgebroken en dat het kamp dientengevolge onder quarantaine was geplaatst. Het transport naar Nederland moest helaas worden afgelast. Een en ander betekende - het was inmiddels midden mei - dat ook in Sandbostel nog een aantal Puttenaren aan de gevreesde en andere ziekten en ontberingen zou bezwijken en dat - zoals bekend - van de zeshonderd naar Duitsland weggevoerden uiteindelijk slechts negenenveertig gevangenen Puttenaren uit de kampen mochten terugkeren".²

EXTRA MEDEDEELING VAN HET PUTTENSCH NIEUWSBLAD

uitgegeven met medewerking van het gemeentebestuur

Deze mededeeling bevat officieuze gegevens zoals deze door de 13 ingezetenen van Putten die in het bevrijde concentratiekamp te Santbulten in Duitschland vertoeven zijn medegedeeld. Deze personen die uit het "vernietigingskamp" nabij Hamburg zijn gered zijn:

Buter, J.	Dorpsstraat 80	
Degen Th. p/a D. v.d. Hazel	Nijkerkerstraat C 35	(Th. W. Degen)
Glismeyer, A.	Prins Hendrikweg 27	
Klaassen, H.	Kerkstraat 25	
Kous, H.	Prins Hendrikstraat 16	
Kraal, H.	Stationstraat 22	(H. Kraai)
Losenoord, J. van	Voorthuizerstraat 1	
Lubbersen, D.	Helderbuurt G 10	(D. Lubbertsen)
Nieland, L.	Parklaan 34	(dr. L.W. Nieland)
Roelofsen, W.	Garderenschweg 10	
Vonhof, J.	Postweg 23	
Winkoop, J. van	Dorpstraat 88	(J. van Wincoop)
Zegers, H.	Garderenschweg 42	(H. Zeegers)

Dan volgt een overzicht van 187 overleden dorpsbewoners, het lot van de andere weggevoerde mannen was toen nog niet bekend.³

**EXTRA MEDEDEELING VAN HET
PUTTENSCH NIEUWSBLAD**
uitgegeven met medewerking van het gemeentebestuur

Deze mededeeling bevat officieuze gegevens zoals deze door de 13 ingezetenen van Putten die in het bevrijde concentratiekamp te Santbulten in Duitschland vertoeven zijn medegedeeld. Deze personen die uit het „vernietigingskamp“ nabij Hamburg gered werden zijn:

A. Glismeyer, J. Vanhof, D. Lubbersen, J. Buter, J. van Winkoop, H. Klaassen, H. Zegers, H. Kous, Th. Degen, p/a D. v. d. Hazel J. v. Losenoord, H. Kraal, L. Nieland, W. Roelofsen.	Prins Hendrikweg 27 Postweg 23 Helderbuurt G 19 Dorpstraat 80 Dorpstraat 88 Kerkstraat 25 Garderenschweg 42 Prins Hendrikweg 16 Nijkerkerstraat C 33 Voorthuizerstraat 1 Stationstraat 22 Parklaan 34 Garderenschweg 10
--	---

Overledenen zijn volgens deze gegevens de volgende:

Dorpsstraat: K. Schreuder J. Wendt G. Pothoven A. v. Rossum H. ter Brink C. J. Terzee G. v. Koerten A. Schipper B. v. d. Zanden H. Vierwind H. Jonkman D. Bakker M. Bakker J. Kamphorst G. Evers J. Smitenik G. Jansen P. v. d. Brink J. v. Essen D. Krol en Zoon K. Bos A. v. Dam H. v. Dam G. Schreuder J. Slot A. Griff G. J. v. Nieuwenhuizen H. Kuiper	H. v. d. Pol W. v. Dompelaar H. v. Losenoord K. v. Keulen S. Schreuder D. v. Beek Achterstraat: W. Lubbersen J. Rietbergen Gebr. v. d. Brink G. v. Kool C. van Tigden Duppensberg A. v. Slijtenhorst Voorthuizerstraat G. Polhoud M. Wasink A. Bokhorst D. Vis D. Lubbersen G. Hendels G. v. d. Brink E. de Bruijn A. Hangswoud	W. v. Kool K. Schuit J. Piiper J. Zoelhood H. v. Pijkeren K. den Hartig K. Suchard A. v. d. Brink W. v. Kool Postweg: L. v. Dam K. v. Leuven J. Bakker H. Salppe W. Snippe W. v. d. Poll J. v. Veen J. Dorgelo J. Meelboer D. Bokhorst E. Vastenburg J. v. Dompelaar Drieschweg: A. Goedvree P. Ternaast
--	--	---

Stationstraat: J. von Netzer H. v. Losenoord N. de Vagel G. Versteeg Engweg: M. v. d. Brink J. Meelboer Prins Hendrikweg: C. Stoffe v. d. Top D. v. Bloemendaal B. v. Leeuwen M. Simon P. Geurts P. v. Meerveld G. Kuiper Peppelschweg: J. Wellswinkel J. v. d. Brink Papiermakerstraat: Heustinkveld Heustinkveld Baars	Harderwikerstraat: E. Ternaast J. v. Dompelaar B. v. Kernbeek L. v. Kernbeek A. Keentink J. v. d. Poll J. Donker D. v. Essen v. Essen H. Smitenik v. d. Ven H. v. Keulen Garderenschweg: G. Aarsen J. Aarsen J. van Beekhuizen H. Grootenhuys R. Grootenhuys K. Schreuder R. v. Beek H. Jansen G. Willemsen W. Willemsen P. Ternaast	Kerkstraat: O. van Noggeren G. Schipper B. Friedelken P. van Losenoord H. van Losenoord P. van Meerveld H. Hendelken A. van Westing Oranjelaan: D. Schut Parklaan: J. Natte Molenstraat: H. van Kool E. Meiling H. Lubbersen K. Kampluis L. van Elten G. Knoppest G. Rutter
--	--	---

Buiten de kom der gemeente wonenden:

E. van Veenhuizen D. van den Hazel R. Riksen G. Piiper C. Heijmans T. Mosterd D. Mosterd B. Petersen W. Petersen H. Petersen J. Petersen H. Versteeg H. Veenhuizen H. Dokter W. Koopman J. Schuitman E. Schuitman W. Torstus H. van Winkoop	J. van Winkoop H. Evers W. Luitjes Van Kempen W. Klok A. van Slijtenhorst Van de Pal E. Elbertsen M. Morren Gebr. van Meerveld Ex. Teunissen J. Blok N. Blok G. Verhoef E. v. d. Beerenkamp E. v. d. Beerenkamp G. Gilles J. Ruitenbeek M. Versteeg	E. van Asselt A. van Meerveld B. Stoffelsen R. Stoffelsen E. Stoffelsen G. Kampluis E. de Graaf en zoon R. Vliet A. Bakker W. Bakker H. Bakker A. Bakker R. Bakker A. Thomassen D. van Essen L. van Essen
---	---	--

Putten in rouw gedompeld

Hoe een kwart der mannelijke bevolking werd afgeslacht.

Voor het eenvoudige gemeentehuis van het Veluwsche dorp Putten hangt een lange lijst namen in zwarten rouwrand. Ervoor verdringen zich de dorpsbewoners om de namen over te schrijven, de namen der honderden Puttenaren, die in Duitse kampen zijn afgeslacht. Heel Nederland viert het feest van de bevrijding, alleen Putten rouwt, een kwart der mannelijke bevolking is vermoord. In ieder gezin betreurt men dooden.....

Men kent de feiten, in Oktober j.l. waren door onbekende daders twee Duitse officieren tusschen Nijkerk en Putten neer geschoten; als straf liet Rauter 107 van de circa 500 huizen uit het dorp verwoesten en hij gelastte dat alle mannen naar Duitschland zouden worden vervoerd. Gelukkig konden velen ontsnappen door zich in de bosschen te verbergen, twaalf sprongen uit den trein om zich, soms ten koste van een gebroken been, te redden, maar 640 inwoners werden weggevoerd. Waarheen? Niemand die het wist, geen enkel bericht kwam omtrent hen, totdat op Hemelvaartdag (10 mei. PD) de Nederlandsche kapitein Van Wald van Praag, zelf oud-Puttenaar, de droeve tijding bracht dat hij een gedeelte van de verdwenen mannen gevonden had in het kamp Sandrosten bij Hamburg, waar 200 der dorpsbewoners opgesloten waren geweest. Slechts 13 van hen had de kapitein nog levend aangetroffen, maar men kon hen nauwelijks nog levende wezens noemen.

Menscheneters

Niet meer in staat om te loopen waren ze naar hem toe gekropen, tot skeletten vermagerd en onherkenbaar veranderd, omdat men hen in Sandrosten met weloverwogen opzet had laten verhongeren. Meters hoog lagen er de stapels naakte lijken waarvan men de kleeren had afgerukt om zichzelf ermee tegen de felle winterkou te beschutten en waarvan men, o gruwelijke bijzonderheid, hart, nieren en lever had uitgerukt om als kannibalen den ondragelijken honger mee te stillen. Wekenlang bleven die half opgegeten lijken liggen, aan begraven deden de Duitschers niet, de Nederlanders waren er te zwak voor. Alle overlevenden leden aan dysenterie: bij de 13 geredde Puttenaren, die men binnenkort naar een Groningsch ziekenhuis hoopt te vervoeren, waren er enkelen zoo versuft, dat ze hun naam en adres niet meer wisten en toch waren deze 13 uit een groep van 200 dorpsbewoners juist degenen met sterken geest, want dat bleek tenslotte nog belangrijker dan een sterk lichaam.

Een vernietigingskamp

Sandrosten was geen strafkamp, vandaar dat er geen mishandelingen plaatsvonden zoals in concentratiekampen. Men had "slechts" kleine straffen, als b.v. een gevangene in een beerput werpen, of hem gedurende 24 uur aan een lijk vast te ketenen. De Duitschers zelf noemden het een "Vernichtungslager" (vernietigingskamp): die naam was juist gekozen, want niet meer dan 6 à 7 pct. van de duizenden, die dit kamp met ruimte voor 27.000 menschen kon bevatten, is niet meer in het leven gebleven. Omdat het geen strafkamp was, herbergde men er menschen van alle nationaliteiten die niets misdreven hadden, ook Amsterdammers en Haarlemmers die bij razzia's voor den arbeidsinzet gepakt waren, doch nooit aan het werk waren gezet. We hooren het verhaal van den ooggetuige, we zien de afgrijselijke foto's, we lezen de lange doodenlijst met boven aan de namen der dertien overlevenden, we dwalen door het rouwende dorp, dat een kwart van zijn mannelijke bevolking betreurt, want van de Puttenaren uit een ander kamp, in Zuid Duitschland gelegen, zijn de berichten nog somberder: een kok, die er uit heeft weten te ontsnappen deelde mede, dat na één maand reeds 300 der 350 dorpelingen omgekomen waren. Eens was Putten een bloeiend dorp op de Veluwe bij Harderwijk, nu is het een doodenhuis, geen "es ist nicht wahr", geen aantijgingen van "Greuelmärchen" kan de verklaring van kapitein Van Wald van Praag ontzenuwen.

Overzicht slachtoffers

Het waren niet alleen inwoners van Putten die waren weggevoerd. Ook inwoners uit Arnhem en omgeving, in september 1944 gevlucht/geëvacueerd naar Putten wegens door de geallieerde legers ingezette operatie Market Garden. Zelfs de op zaterdag 30 september nieuw aangekomen vluchtelingen/evacués werden de volgende dag, zondag 1 oktober, aangehouden en met de mannen van Putten afgevoerd. Hetzelfde lot was weggelegd voor niets vermoedende kerkgangsters, familiebezoekers, voedselhalers, passanten etc. uit en in de omgeving van het nabij gelegen Nijkerk waarvan de route langs Putten ging.

Totaal zijn er op transport gegaan naar Sandbostel	46 mannen
Hiervan zijn er met de bevrijding van het kamp in leven	24 mannen
Na hun bevrijding overleden inclusief terugkeerden t/m juli 1945	12 mannen
Overleefd	12 mannen

Geraldien von Frijtag Drabbe Künzel in: *Kamp Amersfoort*, blz. 173, zij noemt een aantal van 659 mannelijke inwoners plus één Zwollenaar die toevallig in Putten was, die gearresteerd zijn.

Madelon de Keizer in: *Putten de razzia en herinnering*, blz. 161, noemt het aantal van 13 overlevende Puttenaren bij de bevrijding van het kamp Sandbostel, waarvan nog enkelen stierven.

Eric Slot in: *De vergeten geschiedenis van Nederland in de Tweede Wereldoorlog* blz. 328: [...] De 602 inwoners van Putten werden uiteindelijk naar kamp Neuengamme gedeporteerd. Onderweg wisten dertien van hen uit de trein te springen. Van de overgebleven 589 overleefden 540 het niet. Slechts 49 keerden terug. Een van hen was Willem van Heesen, een van de daders. Hij was de dag na de aanslag aangehouden, maar had geweigerd naar voren te stappen toen de 602 Puttenaren voor het laatst werd gevraagd of zij de daders kenden. [...] (Willem van Heesen overleed op 25-04-1945 te Sandbostel. PD)

Puttenaren

Buter, Barend Jan 10-01-1916 te Heino. Wonende te Putten.

OGS: radiomonteur vakwerkmans 1e klasse P.T.T., overleden 21-05-1945 te Rotenburg.

Dirksen, Geurt 28-08-1903 te Putten. Wonende te Putten.

OGS: fabrieksarbeider, overleden 18-04-1945 te Sandbostel.

Glismeyer, Aalt 24-05-1918 te Putten. Wonende te Putten.

Teruggekeerd.

Graaf, Gerrit de 27-01-1927 te Putten. Wonende te Putten.

OGS: landarbeider, overleden 24-04-1945 te Sandbostel.

Heusinkveld, Willem 21-06-1926 te Emmen. Wonende te Putten.

OGS: student, overleden 20-06-1945 te Putten.

Kernebeek, Jan van 18-04-1923 te Putten. Wonende te Putten.

OGS: student, overleden 14-04-1945 te Sandbostel.

Kieft, Wouter 05-05-1901 te Putten. Wonende te Putten.

OGS: vrachtrijder, overleden 24-04-1945 te Sandbostel.

Klaassen, Hendrik 05-01-1901 te Putten. Wonende te Putten.

Teruggekeerd.

Kooij, Hendrik van 01-02-1911 te Putten. Wonende te Putten.

Zijn Neuengamme nummer 57197 komt voor op de exhumatieverslag van Sandbostel, dan is hij overleden te Sandbostel.

Kous, Hendrik 13-04-1908 te Putten. Wonende te Putten

OGS: los arbeider, overleden 03-06-1945 te Neuenkirchen.

Kraai, Hendrik 17-08-1910 te Putten. Wonende te Putten.

OGS: bedrijfsleider betonfabriek, overleden 15-05-1945 te Rotenburg.

Losenoord, Jacobus van 11-11-1901 te Putten. Wonende te Putten.

OGS: schilder, overleden 10-05-1945 te Sandbostel.

Lubbertsen, Drees 21-05-1915 te Putten. Wonende te Putten.

Teruggekeerd.

Malenstein, Evert van 12-04-1915 te Putten. Wonende te Putten.

OGS: landbouwer, overleden 15-04-1945 te Sandbostel.

Nieland, dr. Lubbertus Willem 03-08-1901 te Leeuwarden. Wonende te Putten.
OGS: doctor wis- en natuurkunde, overleden 13-05-1945 te Rotenburg.

Overeynder, Baldus 12-03-1927 te Rotterdam. Wonende te Putten.
OGS: overleden 24-04-1945 te Sandbostel.

Pol, Hendrik van de 29-07-1916 te Voorthuizen. Wonende te Putten.
OGS: kapper, overleden 23-04-1945 te Sandbostel.

Roelofsen, Willem 01-02-1921 te Putten. Wonende te Putten.
Teruggekeerd.

Schuitmaker, Cornelis 07-10-1923 te Putten. Wonende te Putten.
OGS: student, overleden 02-04-1945 Sandbostel. (NRK 15-04-1945)

Simon, Jacob 22-06-1925 te Putten. Wonende te Putten.
OGS: grondarbeider, overleden 23-04-1945 te Sandbostel.

Slot, Johannes Franciscus 21-10-1922 te Putten. Wonende te Putten.
OGS: student, overleden 23-04-1945 te Sandbostel.

Vonhof, Johannes 20-01-1919 te Harderwijk. Wonende te Putten.
Teruggekeerd.

Wincoop, Jan van 29-03-1909 te Putten. Wonende te Putten.
OGS: melkslijter, overleden 18-05-1945 te Neuenkirchen.

Zeegers, Hendrik 16-09-1898 te Putten. Wonende te Putten.
OGS: melkventer, overleden 15-05-1945 te Rotenburg, (Dit moet Sandbostel zijn. PD)

Evacués, bezoekers en passanten

Berg, Aart van den 30-05-1915 te Bennekom/Ede. Wonende te Bennekom.
Passant?
OGS: landarbeider, overleden 28-04-1945 te Sandbostel.

Botterman, Hendrikus Franciscus 10-02-1904 te Amsterdam. Wonende te Arnhem.
Evacué uit Arnhem. Komt voor op de lijst d.d. 25-04-1945 opgesteld door dr. J.B. van der Weijden van de op dat moment aanwezige Nederlanders in Sandbostel. G. Reinbergen, sinds zijn 14e jaar bevriend met Botterman en ook medegevangene uit Putten, samen zijn zij weggevoerd en Reinbergen was aanwezig bij het overlijden van Botterman in Sandbostel. Volgens Reinbergen is Botterman 1 dag voor de bevrijding overleden. (28-04-1945)
OGS: boekhouder, overleden 03-05-1945 Lübeckerbocht Neustadt.

Bredenoord, Maarten 07-02-1927 te Arnhem. Wonende te Arnhem.
Evacué uit Arnhem. Teruggekeerd.

Burgerhout, Frederik Hendrik 24-12-1913 te Amsterdam. Wonende te Amsterdam.
Ging op zaterdag 30-09-1944 zijn schoonouders opzoeken die toentertijd ondergedoken zaten in Ermelo. Hij bracht hen regelmatig eten op de fiets vanuit Amsterdam. Op zondag 01-10-1944 op de terugweg vanuit Ermelo richting Amsterdam toen hij in Putten werd opgepakt.
OGS: kantoorbediende, overleden 00-05-1945 te Sandbostel.

Caris, Jan Gerard 25-03-1923 te Beek. Wonende te Beek.
Bezoeker of passant. Grepatrieerd naar het noodsanatorium Oranje te Groningen en aldaar overleden.
OGS: landarbeider, overleden 12-07-1945 Groningen.

Degen, Theodorus Wilhelmus. 16-04-1921 te Arnhem. Wonende te Arnhem.
Evacué uit Arnhem. Teruggekeerd.

Haverlach, Hendrik 24-06-1911 te Nijkerk. Wonende te Nijkerk.
Was op bezoek bij zijn verloofde in Putten. Behalve het meisje was de familie allen NSB'ers. Na zijn arrestatie hebben broers van zijn meisje, hem nog uit de trein gehaald. Opmerkingen van de mede gearresteerden dat hij zich door NSB'ers liet bevrijden, deden hem op zijn besluit terugkomen.
OGS: tuinder, overleden 23-04-1945 te Sandbostel.

Heesen, Willem van 11-07-1920 te Ambt Vollenhove. Wonende te Putten.
Om aan de Arbeidsdienst te ontfwijken lukte hem te Bennekom in dienst te komen als controleur bij de Landbouw Crisis Organisatie. Op 01-05-42 gaat hij dan ook vanuit Gravendeel in Putten wonen. Als er in Putten paarden moesten worden geleverd aan de Duitsers verdwenen de meeste tijdelijk, na de oorlog vond zijn vader in de nalatenschap een tal van vorderingsbewijzen. Vaststaat dat hij door de commandant van het Puttense verzet werd geselecteerd om mee te doen aan de uitvoering van de order om Duitse ordonnansen, koeriers en stafauto's te overvallen.
OGS: ambtenaar en lid verzet, overleden 25-04-1945 te Sandbostel.

Helders, Hubertus 29-09-1915 te Heerlen. Woonde in Schaesberg.
Hij was ondergedoken bij zijn zuster in Amsterdam. Vertrok de laatste week van september naar Zwolle en is ook inderdaad in Zwolle geweest bij meneer Mulder en is met die meneer teruggekeerd naar Amsterdam. Maar tijdens de reis van Zwolle naar Amsterdam zijn ze alle twee opgepakt.
OGS: bouwvakarbeider, overleden 03-05-1945 te Sandbostel.

Karssen, Dirk 05-09-1911 te Harderwijk. Wonende te Amsterdam.
Hij was op 01-10-1944 op doortocht van Amsterdam naar Harderwijk om voedsel te halen en werd in Putten gearresteerd.
OGS: automonteur, overleden 00-05-1945 te Sandbostel.

Leenders, Peter 23-02-15 te Arnhem. Wonende te Arnhem.
Evacué uit Arnhem.
OGS: grondwerker, overleden 03-05-1945 te Sandbostel.

Luttmer, Rudolf Bernardus Johannes 16-09-1900 te Sappemeer. Wonende te Nijkerk.
Hij ging even naar buiten en werd gearresteerd.
OGS: slager, overleden 16-05-1945 te Rotenburg.

Luurtsema, Abel 25-11-1920 te Groningen. Wonende te Groningen.
Werd op 27-09-1944 ontslagen uit de gevangenis te Utrecht. Daar er geen treinen meer reden ging hij lopend naar Groningen. Overnachtte 30-09-1944 in Nijkerkerveen, en ging de volgende morgen 01-10-1944 weer verder. Werd 's middags in Putten gearresteerd. Teruggekeerd.

Overmeer, Franciscus 07-09-1919 te Maastricht. Wonende te Maastricht.
Op huwelijksreis in Arnhem en hiervandaan geëvacueerd naar Putten. Overleden 7/8-04-1945 tijdens transport naar Sandbostel.
OGS: aardewerker, overleden 00-03-1945 te L nenburg.

Reinbergen, Gerhard 29-01-1905 te Amsterdam. Wonende te Arnhem
Evacué uit Arnhem. Teruggekeerd.

Rommel, Karel Heinrich Friederich 19-03-1923 te Arnhem. Wonende te Arnhem.
Evacué uit Arnhem. Teruggekeerd

Schaik, Hieronymus Alphonsus Gerardus van 04-03-1912 te Utrecht. Wonende te Utrecht.
Kwam op bezoek bij zijn verloofde in Putten.
OGS: overleden 26-05-1945 te Neuenkirchen.

Schuit, Hendrik 19-10-1913 te Putten. Wonende te Elspeet.
Passant/bezoeker?
OGS: bosarbeider overleden 26-05-1945 te Rotenburg.

Steijlen, Cornelis Petrus Christiaan 30-11-1899 te Geertruidenberg. Wonende te Harderwijk.
Was op doorreis.
OGS: kleermaker, overleden 16-05-1945 te Sandbostel

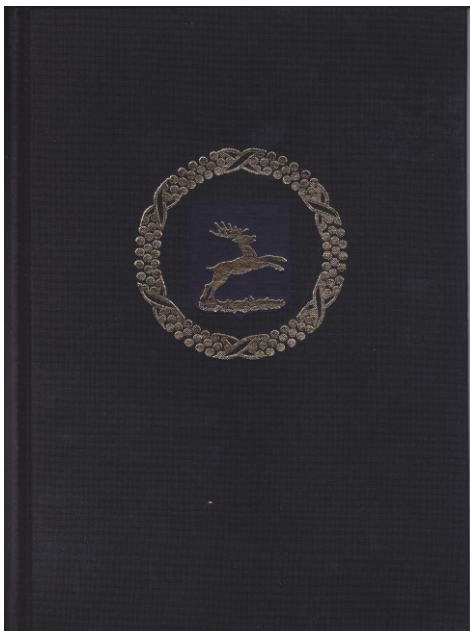
Stoffer, Aart 02-04-1900 te Putten. Wonende te Amersfoort.
Op familie bezoek
Overleden tijdens transport 08-04/16-04-1945 van Neuengamme naar Sandbostel.

Stoffer, Jan 03-08-1927 te Putten. Wonende te Amersfoort.
Op familie bezoek.
OGS: student, overleden 06-06-1945 te Bassum.

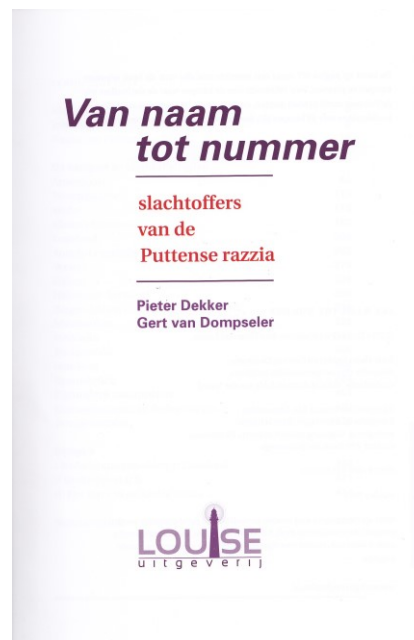
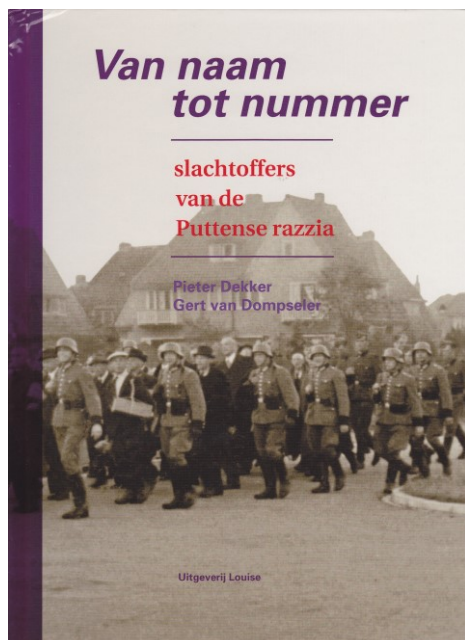
Thomas, Johannes Joseph 28-02-1908 te Harderwijk. Wonende te Harderwijk.
Was op doorreis.
OGS: boekhouder, overleden 15-04-1945 te Sandbostel.

Opmerking:

Van alle Nederlandse slachtoffers, welke verbleven in het kamp Sandbostel, is een persoonlijk dossier aanwezig in het archief van Gedenkstätte Lager Sandbostel.

Herdenkingsboek 1948

Herdenkingsboek 2014

Postzegel met het standbeeld “De Treurende Weduwe” van Mari Andriessen

Noten:

¹ Hendrik Maurits van Walt van Praag (schuilnaam Hendriks) woonachtig in villa “Escape” Laak 24 Putten, kwam op 05-10-1942 persoonsbewijzen afleveren bij drs. Friedrich (Frederik) Weinreb (V-mann, joods collaborateur) in diens woonhuis aan de Hasseltsestraat 70 in Den Haag en werd na het verlaten van Weinrebs woning op straat door de SD gearresteerd en afgevoerd naar de villa “Windekind” aan de Nieuwe Parklaan in Scheveningen. Hier wist hij een dag later te ontsnappen en via België, Frankrijk, Spanje en Portugal in Engeland te komen. Zijn vrouw en broer Norman zijn 14 dagen ingesloten geweest in het Oranjehotel en de SD verbleef in zijn woonhuis en wachtte vergeefs op Van Walt van Praag. Deze SD’ers namen in Putten een joodse onderduiker, de heer Vomberg, die verbleef bij Van Walt van Praag gevangen en nog 8 andere joodse onderduikers: de echtparen Polak-Beem en Herschel- Blom, elk met twee kinderen. Deze onderduikers zijn gedeporteerd en omgekomen. Zie hiervoor: “De zaak Van Walt van Praag in het *Weinrebrapport* deel I hoofdstuk 13 blz. 163/186 en deel II blz. 1578. Eveneens Dr. L. de Jong in *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* deel 7 blz. 433. Zie ook *Een fantast schrijft geschiedenis. De affaires rond Friedrich Weinreb* door Regina Grüter (doctoraalscriptie) en *Frederik Weinreb verzetsman en groot schrijver* van René Marres. Van Walt van Praag is na de oorlog werkzaam geweest bij: Nederlandse Militaire Missie bij de Geallieerde Bestuursraad in Duitsland (Berlijn Grunewald Hohenzollerndamm 46/47)

² H.M. van Walt van Praag 1994, *Jaarverslag 1993 Stichting Oktober 44*, blz. 37/40.

³ www.oktober44.nl.

Aanvullende informatie is welkom op e-mail: damheinst@ziggo.nl

Dit artikel was eerder (gedeeltelijk) opgenomen in het “Neuengamme Bulletin” d.d. maart 2009, het Informatieblad van de Stichting Vriendenkring Neuengamme. (Geactualiseerd april 2017).